

فرمول اشتغال‌زایی در دوره رکود

نگاهی به آمار اشتغال و ظرفیت‌های اقتصاد ایران نشان می‌دهد اصلاح سیستم بانکی، IT، گردشگری و توسعه کشاورزی می‌تواند وضعیت اشتغال را دگرگون کند

مهدی عبداللّهی

روزنامه‌نگار

«از جمعیت ۸۲ میلیونی ایران تنها ۲۴ میلیون نفر شاغل هستند و ۵۸ میلیون نفر کار نمی‌کنند»؛ این جمله شاید اولین و خام‌ترین برداشت از نمای کلی کار و اشتغال در اقتصاد ایران باشد، اما اگر جزئی‌تر و تفصیلی‌تر به موضوع اشتغال و بیکاری در اقتصاد ایران بنگریم، معضلات گسترده‌ای درون آن خودنمایی خواهد کرد؛ حجم پایین اشتغالزایی خالص، پایین‌بودن نرخ مشارکت اقتصادی، حجم بالای بیکاران تحصیلکرده و حجم بالای بار تکفل. توجه به امر اشتغال‌زایی و مبارزه با بیکاری از این منظر مهم است که بیکاری سرنمشا بسیاری از معضلات و آسیب‌ها و جدایی اجتماعی است. در این زمینه بررسی‌های «فره‌یختگان» نشان می‌دهد در حال حاضر بر مبنای شاخص NEET، بیش از ۳۶ درصد از جوانان ۱۵ تا ۲۴ ساله کشور علاوه بر بیکار هستند، نه در حال تحصیل بوده و نه به کسب مهارت مشغولند. این در حالی است که میزان NEET در کشورهای پیشرو کمتر از ۱۰ درصد و در کشورهای منطقه نیز کمتر از ۲۵ درصد است. همچنین بررسی پراکنش جغرافیایی شاخص NEET نیز نشان می‌دهد در برخی استان‌های کشور از جمله سیستان و بلوچستان، کرمانشاه، همدان، لرستان، زنجان، هرمزگان و کردستان شاخص NEET بیش از ۴۰ درصد است. این موضوع از این منظر مهم است که در اعتراضات خیابانی دی‌ماه سال ۹۶، جوانان ۱۵ تا ۲۵ ساله سهم‌قابل توجهی بین جمعیت معترض به معیشت را شامل می‌شدند. بر این اساس، شاخص‌های اشتغال و بیکاری صرفا اعداد و آمار گنگ و بی‌نتیجه نیستند و برون‌داد اجتماعی و امنیتی نیز به دنبال خود دارند. کارشناسان اقتصادی در گفت‌وگو با «فره‌یختگان» با اعلام اینکه سیاستگذاری دولت‌ها عمدتا موجب کاهش اشتغالزایی در اقتصاد ایران شده است، بخش‌های دارای ظرفیت برای ایجاد اشتغال در شرایط فعلی و سال‌های آتی را پاسخ گفته‌اند.

۵۸ میلیون ایرانی کار نمی‌کنند

براساس آخرین داده‌های آماری مرکز آمار ایران، جمعیت کشور در پایان پاییز سال جاری حدود ۸۲ میلیون و ۱۶۴ هزار نفر است که ۲۷ میلیون نفر از این جمعیت ۸۲ میلیونی، جزء جمعیت

فعال و نیروی کار و ۵۵/۱ میلیون نفر نیز جزء جمعیت خارج از نیروی کار (مجموع جمعیت غیرفعال و جمعیت کمتر از سن کار) هستند. همچنین از ۲۷ میلیون نفر جمعیت فعال یا نیروی کار، ۳/۱ میلیون نفر بیکار و ۲۳/۹ میلیون نفر نیز شاغل هستند. به عبارت دیگر، از جمعیت ۸۲ میلیون و ۱۶۴ هزار نفری ایران کمتر از ۲۴ میلیون نفر شاغل و بیش از ۵۸ میلیون نفر هیچ‌شغلی نداشته و عملا یا از طریق وابستگی به جمعیت شاغل کشور از تراق می‌کنند یا اینکه به واسطه بازنشستگی، دریافت اجاره‌خانه، سپرده‌های بانکی و سرمایه‌های منقول و غیرمنقول دیگر زندگی می‌کنند. بر این اساس، بررسی جزئیات وضعیت جمعیت خارج از نیروی کار نشان می‌دهد از مجموع ۵۵ میلیون نفری این گروه، ۱۳/۷ میلیون نفر از آنان افراد کمتر از ۹ سال را شامل می‌شود، ۱۲/۱ میلیون نفر از آنان جزء جمعیت در حال تحصیل (دانش‌آموز و دانش‌جو)، ۵۰۰ هزار نفر ناامید از پیدا کردن شغل، ۲۴/۲ میلیون نفر بی‌نیاز از کار کردن، ۱/۹ میلیون نفر بیمار یا ناتوان و ۲/۷ میلیون نفر نیز به دلایل دیگر خارج از نیروی کار قرار دارند.

🔴 نرخ مشارکت اقتصادی ایران نصف کشورهای پیشرو

یکی دیگر از شاخص‌های ارزیابی وضعیت اشتغال و بیکاری در کشور، سنجش میزان مشارکت اقتصادی است. نرخ مشارکت اقتصادی یا نرخ فعالیت اقتصادی عبارت است از نسبت جمعیت فعال (شاغل و بیکار) ۱۰ سال و بیشتر به جمعیت در سن کار ۱۰ ساله یا بیشتر. بررسی آماری نشان می‌دهد در پایان پاییز سال جاری جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر کشور، ۶۶/۹ میلیون نفر بوده است که از این تعداد، ۲۷ میلیون میلیون نفر جمعیت فعال و ۳۹/۹ میلیون نفر نیز جزء جمعیت غیرفعال قرار دارند. به عبارت دیگر، در پاییز سال جاری ۴۰/۵ درصد از جمعیت ۱۰ سال به بالای کشور جزء جمعیت شاغل و بیکار بوده که براساس تعاریف آماری، این میزان نرخ مشارکت اقتصادی خوانده می‌شود و ۶۰/۱ درصد از جمعیت ۱۰ سال به بالای کشور نیز جزء جمعیت غیرفعال قرار دارند.

بررسی تطبیقی وضعیت نیروی کار در ایران و کشورهای جهان نیز نشان می‌دهد نرخ مشارکت اقتصادی در ایران معادل نصف (۵۰ درصد) نرخ مشارکت اقتصادی در کشورهای پیشرو جهان است، به‌طوری‌که براساس آمارهای سازمان جهانی کار و سازمان همکاری اقتصادی و توسعه (OECD)، کشور ایسلند با بالاترین نرخ مشارکت اقتصادی یعنی ۸۸/۲ درصد در رتبه اول، سوئیس

اقتصاد

با ۸۴ درصد در رتبه دوم، سوئد با ۸۲/۵ درصد در رتبه سوم، نیوزیلند با ۸۰/۹ درصد در رتبه چهارم و هلند با ۷۹/۹ درصد در رتبه پنجم جهان قرار دارند.

نکته قابل ذکر اینکه پایین‌بودن نرخ مشارکت در ایران نسبت به سایر کشورهای جهان به جهت پایین‌بودن نرخ مشارکت اقتصادی زنان است، به‌طوری‌که در پاییز سسال جاری نرخ مشارکت اقتصادی مردان ایرانی ۶۴/۴ درصد و نرخ مشارکت اقتصادی زنان ایرانی ۱۶/۴ درصد است. تفکیک این موضوع یعنی نرخ مشارکت اقتصادی مردان وزنان از این منظر مهم است که این امر موجب می‌شود سیاستگذاران برای افزایش مشارکت اقتصادی زنان و کاهش بار تکفل در خانوارهای کشور، تسهیلاتی را برای اشتغال خانگی در زمینه‌های مختلف در نظر بگیرند.

🔴 ایجاد اشتغال؛ سالانه فقط ۲۵۰ هزار

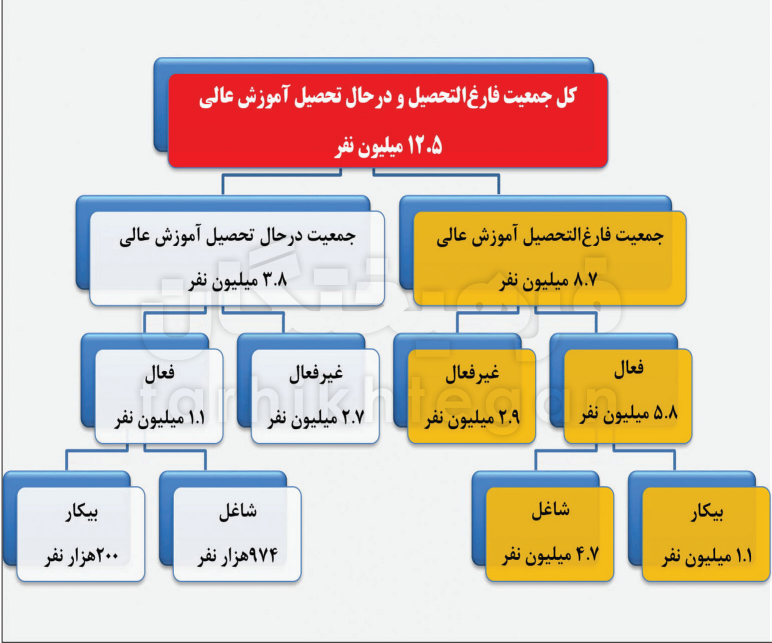
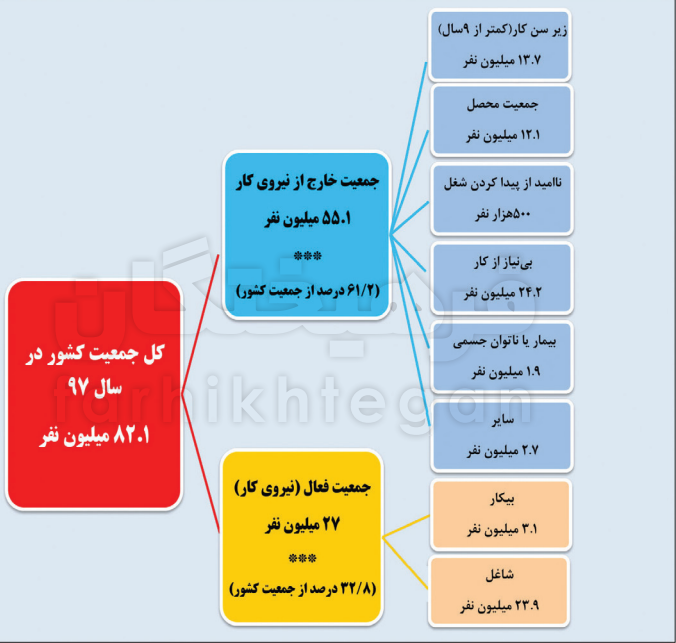
بررسی جزئیات داده‌های مرکز آمار ایران نشان می‌دهد در دوره ۱۳ ساله ۱۳۸۴ تا ۹ ماهه سال جاری، جمعیت شاغل کشور با افزایش ۳/۳ میلیون نفر از ۲۰/۶ میلیون نفر در سال ۱۳۸۴ به ۲۲/۹ میلیون نفر در ۹ ماهه سال جاری رسیده است. به عبارت دیگر، در ۱۳ سال اخیر جمعیت شاغل ایران به‌طور میانگین سالانه حدود ۲۵۴ هزار نفر افزایش یافته که این میزان معادل ۲۵ درصد تکالیف دولت در برنامه‌های توسعه برای اشتغال‌زایی سالانه است.

🔴 ۳ میلیون بیکار دائمی داریم

بررسی‌های آماری نشان می‌دهد تعداد بیکاران کشور در دوره ۱۳ ساله ۱۳۸۴ تا ۹ ماهه سال جاری از دومیلیون و ۶۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۸۴ به سه‌میلیون و ۱۷۴ هزار نفر در ۹ ماهه سال جاری رسیده است. بر این اساس، در ۱۳ سال اخیر به‌طور میانگین سالانه بین ۲/۷ تا سه‌میلیون نفر از جمعیت فعال کشور بیکار بوده‌اند یا به عبارت دیگر، طی ۱۳ سال اخیر نرخ بیکاری در کشور همواره بین ۱۱/۵ تا ۱۲ درصد در نوسان بوده و این میزان در هیچ زمانی تک‌رقمی نشده است.

🔴 ۴ میلیون فارغ‌التحصیل دانشگاهی خارج از بازار کار

بررسی تطبیقی داده‌های آماری مرکز آمار ایران و مرکز اطلاعات و آمار راهبردی وزارت کار نشان می‌دهد جمعیت فارغ‌التحصیل‌در حال تحصیل مراکز آموزش عالی کشور در سال ۱۳۹۶ در مجموع

۹ دیدگاه کارشناسان

🔴 گردشگری، سلامت و IT محور اشتغالزایی باشند

در ۱۳ سال اخیر به‌طور میانگین سالانه ۲۵۰ هزار شغل خالص در کشور ایجاد شده است. حال سوال این است که با توجه به حجم اقتصاد ایران، آیا ظرفیت اشتغال‌زایی اقتصاد ایران همین مقدار است یا اینکه موانع و مشکلات ساختاری موجب کاهش اشتغال‌زایی در کشور شده است. دکتر قدرت‌الله اسام‌وردی، اقتصاددان و عضو هیات‌علمی دانشگاه آزاد اسلامی در پاسخ به این سوال می‌گوید: «طبق برنامه‌های توسعه از جمله برنامه ششم، خالص اشتغال‌زایی اقتصاد ایران سالانه ۹۰۰ هزار شغل برآورد شده است. معتقدم ظرفیت اشتغال‌زایی اقتصاد ایران بیش از این مقدار است، اما مشکلاتی در این زمینه وجود دارد که حجم اشتغال‌زایی را کاهش می‌دهد. اولین مورد، مشکل تامین و تشکیل سرمایه است. در این زمینه برای مثال در سال ۱۳۹۵ هزینه ایجاد یک شغل (میانگین هزینه همه بخش‌های اقتصاد) حدود ۱۰۰ میلیون تومان برآورد شده بود که با التهایات ارزی سال‌های ۹۶ و ۹۷ به‌نظر می‌رسد این میزان حتی به دو برابر خود هم رسیده باشد که در این صورت، ریسک سرمایه‌گذاری بالاتر رفته است.

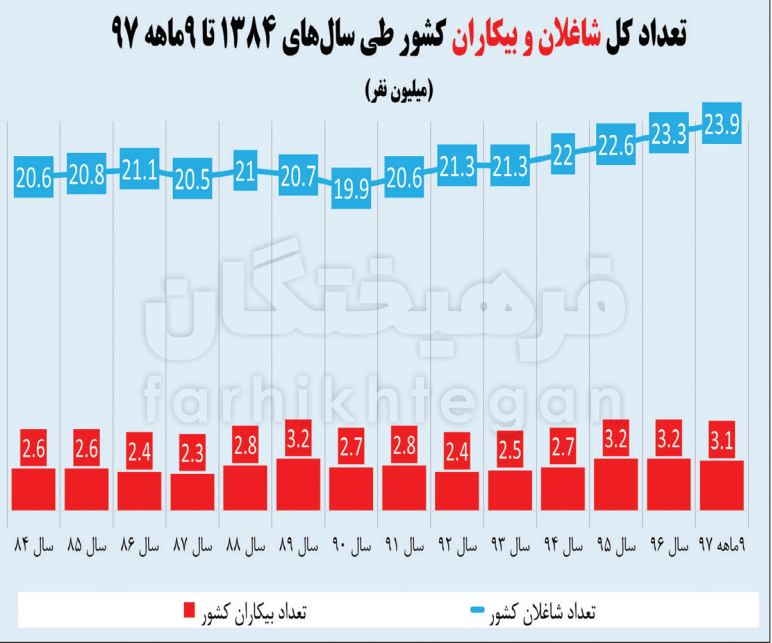
دومین عامل تأثیرگذار بر اشتغال‌زایی پایین اقتصاد ایران، کاهش شدید حجم بودجه عمرانی دولت است. بودجه عمرانی از آنجا که بخش‌های مختلف صنعت، حمل‌ونقل، مسکن و... در تحت تأثیر قرار می‌دهد، نقش چشمگیری در اشتغال‌زایی دارد، اما دولت در بهترین شرایط فقط ۴۴ هزار میلیارد تومان در سال ۹۶ به بخش عمرانی پرداخت کرده است. برای تصور ناچیز بودن مقدار بودجه عمرانی توجه داشته باشید که در سال ۱۳۹۶ حدود ۷۱ هزار پروژه عمرانی نیمه‌تمام در کشور وجود داشته که نیازمند تزریق ۶۰۰ هزار میلیارد تومان بودجه بوده‌اند که بودجه عمرانی کشور در همان سال، هفت درصد بودجه مورد نیاز برای اتمام پروژه‌های عمرانی نیمه‌تمام است. البته این نکته قابل ذکر است که دولت بودجه جاری خود را که عمدتا صرف پرداخت دستمزد و حقوق و امور رومزه می‌شود، برخلاف بودجه عمرانی همواره افزایش داده و تا ریاال آخر نیز آن را تامین کرده است. مورد سوم، ریسک سرمایه‌گذاری خارجی است که عمدتا به جهت بحران‌های ارزی و مجموعه سیاستگذاری داخلی دولت اتفاق افتاده است. براین اساس، جذب سرمایه‌گذاری در اقتصاد ما متاسفانه بسیار پایین بوده‌و از طرف دیگر با توجه به باردهی ۶۰ تا ۷۰ درصدی بخش خدمات و عمدتا بخش سوداگر در مقابل بازدهی ۱۰ درصدی بخش مولد، تمایلی

(مصرف مواد یا دارای جرم جنایی) هستند. براساس تعاریف، کم‌بودن تعداد مشمولان NEET نشانگر گذر سالم از مدرسه به کار است و زیاد بودن تعداد مشمولان NEET نشانگر به‌حاشیه رانده شدن جوانان، ناامیدی از پیدا کردن کار و عدم تمایل به کار کردن است. در یک ارزیابی کلی، بالا بودن تعداد مشمولان NEET از این منظر برای برنامه‌ریزان مهم است که مشمولان NEET در معرض خطر جدایی اجتماعی هستند. بررسی آماری نشان می‌دهد در سال ۱۳۹۶ از جمعیت ۱۱/۹ میلیون نفری جوانان در سن ۱۵ تا ۲۴ سال کشور، ۴/۳ میلیون نفر از جوانان مشمولان NEET بوده‌اند، یعنی جوانانی که نه کار و نه تحصیل می‌کنند و نه مشغول مهارت‌آموزی هستند. همچنین بررسی استانی میزان NEET نشان می‌دهد این میزان در استان‌های سمنان، یزد، تهران، مازندران، قم، قزوین، البرز، خراسان جنوبی، استان مرکزی و گیلان کمتر از میانگین کشوری (۳۴/۲ درصد) و در ۲۰ استان دیگر بالاتر از میانگین کشوری است. بر این اساس، در استان سیستان و بلوچستان ۴۸ درصد، کرمانشاه ۴۳ درصد، هرمزگان ۴۳ درصد، لرستان ۴۲ درصد، کردستان و خوزستان با ۴۱ درصد، همدان ۴۰ درصد و اردبیل با ۳۹ درصد بالاترین میزان NEET یا درصد جوانانی را دارند که نه کار می‌کنند، نه مشغول تحصیل و نه مشغول مهارت‌آموزی هستند.

🔴 هر شاغل نان‌آور بیش از ۳ نفر است

یکی از شاخص‌هایی که در مطالعات خانوارها حائز اهمیت است، شاخص بار تکفل است. بار تکفل بیانگر وابستگی فردی افرادی به اجتماع هستند. تمامی مردمی که در یک جامعه زندگی می‌کنند در تولید کالا و خدمات و روند تامین معاش شرکت نمی‌کنند. هرچه در جامعه جمعیت فعال و شاغل کمتر باشد، اصطلاحا بار تکفل یا وابستگی بیشتر است. برای نمایش بار تکفل، روش‌های گوناگونی وجود دارد؛ یکی از روش‌های گویا برای بیان بار تکفل یا شاخص وابستگی، بار تکفل خالص معیشتی یا شغلی است. این شاخص بیانگر نسبت جمعیت شاغل به کل جمعیت است و از تقسیم کل جمعیت بر شاغلان، ضرب در ۱۰۰ به دست می‌آید. حال اگر جمعیت ۲۴ میلیونی شاغلان کشور را در نظر بگیریم، با توجه به جمعیت ۸۲ میلیونی کشور، هر شاغل نان‌آور خود و ۲/۴ نفر دیگر است. بر این اساس یکی از دلایل فشار اقتصادی و معیشتی روی خانوارها و شاغلان ایرانی، حجم بالای بار تکفل یا وابستگی افراد خانوار به شاغلان است.

🔴 اصلاح سیستم بانکداری و توسعه کشاورزی؛ محور دیگر اشتغال‌زایی

دکتر عباسعلی ایوبوری، اقتصاددان و رئیس سابق دانشکده اقتصاد تهران در پاسخ به این سوال «فره‌یختگان» که چه راه‌حلی برای افزایش اشتغال‌زایی در شرایط فعلی اقتصاد ایران وجود دارد، می‌گوید: «معتقدم اقتصاد یک مجموعه و سیستم است که با اختلال در هر بخش از آن، بخش‌های دیگر نیز دچار اختلال می‌شوند، این در صورتی است که مشمولان و دولت‌مردان ما این نگرش را به اقتصاد دارند و بر این اساس به بینش عمیق و تفکر سیستمی برای اقتصاد چشم‌اندازسازی نمی‌کنند. در زمینه ایجاد اشتغال یا اشتغال‌زایی، برخلاف کشورهای پیشرو و حتی کشورهای منطقه که سیستم بانکداری نقش چشمگیری در راه‌اندازی بخش‌های مولد اقتصاد دارد، اما انگار دولت‌مردان ما امروز از خواب بیدار شده و تازه متوجه شده‌اند که سیستم بانکداری چه نقش بی‌بدیلی می‌تواند در استحکامبخشی به بخش مولد اقتصاد داشته باشد. بر این اساس در دنیا از یک قرن پیش بانک محور اساسی رشد و توسعه اقتصادی کشورهایی قرار گرفته است که پویایی اقتصادی دارند، اما متاسفانه بانک‌ها در ایران عمدتا مشغول بانکداری و بنگاهداری و حتی سوداگری در بخش‌های غیرمولد هستند؛ واسطه‌گری‌هایی که هیچ کارایی‌ای در اقتصاد واقعی و اشتغال‌زایی ندارد. اما مورد دیگر، نحوه سیاستگذاری دولت‌مردان است. وقتی امنیت سرمایه‌گذاری براساس تصمیم‌گیری‌های آتی در کشور کاهش می‌یابد، انتظار جذب و تشکیل سرمایه امری غیرممکن است. بر این اساس، ثبات در تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌ها باید به‌طور اساسی مورد توجه مجموعه دولت و حاکمیت قرار گیرد.

مورد سوم ظرفیت‌های بخش کشاورزی است. بنده با توجه به زمینه تخصصی اقتصاد کشاورزی‌ای که دارم، معتقدم کشاورزی ظرفیت‌های زیادی در توسعه و اشتغال‌زایی دارد. به لحاظ اینکه ایران کشوری کم‌آب است، متقدم اگرچه ایران ظرفیتی بیشتر از این در تولید محصولات زراعی ندارد، اما مطالعات نشان می‌هد ایران ظرفیت‌های بسیار خوبی در تولید محصولات باغی دارد. محصولات دامی نیز بخش دیگری از مزیت تولیدی بخش کشاورزی ایران است. مساله این است که ما ظرفیت داریم، اما اینکه چرا به‌صورت زیربنایی به این بخش‌ها توجه نمی‌شود، بحثی است که مربوط به سیاستگذاری مجموعه اقتصاد از سوی دولت‌مردان می‌شود. ما در تولیدات خودرو نتوانستیم در دنیا رقابت کنیم، اما در بخش کشاورزی می‌توانیم با سایر تولیدکنندگان در جهان رقابت کنیم. بنابراین با همه مشکلاتی که در زمینه تولیدات کشاورزی وجود دارد، اگر یک انقلاب سبزی (تغییر شیوه‌های تولید در کشاورزی) انجام دهیم، این انقلاب تولیدی منجر به توسعه تولیدات کشاورزی، ایجاد اشتغال چشمگیر در زمینه کشاورزی و رشد تولیدات به‌ویژه در بخش تولیدات دامی و محصولات باغی خواهد شد.»

